

HERWIG WOLFRAM

Origo et religio

Etnikai hagyományok és irodalom a kora középkori szövegekben*

Ha a modern történész meg szeretne felelni Ranke magas mércét jelentő követelményének, hogy úgy írja le a dolgokat, *wie es eigentlich gewesen*, nem csupán azzal kell foglalkoznia, amit felületesen „kemény tényeknek” tartanak, hanem figyelembe kell vennie a szövegek mindazon rejtett jelentéseit és konnotációit, amelyek a modern intellektuális mintáktól és tapasztalatoktól idegen értékeket fejeznek ki. A leggyakrabban éppen ezzel jár, ha valaki arra vállalkozik, hogy „irracionális”, mitikus motívumok sokaságával telített etnikai hagyományokat elemezzen. Következésképpen annak, aki komolyan foglalkozik a mítoszokkal, szembe kell néznie a túlzott kritikával, a félreértéssel, sőt a félreértelmezéssel is.¹ A demisztifikáció folyamata csak akkor mehet végbe, ha megadjuk a mítoszoknak a kellő tiszteletet.

A „titokzatos és megfejthetetlen források” egyik példáját Snorri Sturlusonnak a nevezetes stiklestadi csatáról szóló beszámolója nyújtja számunkra. 1030-ban Szent Olaf királyt és kíséretét már a végső megsemmisüléssel fenyegette ellenségeik főként pogányok alkotta, számban őket jóval meghaladó serege. Snorri szerint ebben a reménytelen helyzetben Olaf két, látszólag furcsa parancsot adott ki. A király pénzt adományozott misemondásra mindazokért, akiket ő és emberei a harcban megölnek. Visszautasította azonban, hogy őrte és embereiért, ha lemészárolnák őket, ugyanezeket a szertartásokat tartsák, mivel ők amúgy is a keresztény mennyországba jutnak. A csata napján pirkadatkor arra kérte Thormodot, hogy az alvókat egy hősi énekkel ébressze. A szkald egy teljesen pogány éneket, Bjarki dalát választotta, amely előrevetítette a halálra ítélt király és harcosai végzetét. Thormod teljesítette a kívánságot, és az emberek hálálkodtak neki, amiért „jól választott”.² Kétséges, hogy

* E tanulmány korábbi változata elhangzott az UCLA Center for Medieval and Renaissance Studies „Text and Texture” című, Henrik Birnbaum tiszteletére 1992 májusában Regensburgban tartott konferencián, továbbá 1992 júliusában Leedsben, illetve a svédországi Lidköpingben a „Folkvandringar och Aldremedeltida” címmel 1992 szeptemberében szervezett szimpóziumon. Hálás vagyok vendéglátóimnak, Henrik Birnbaumnak, Gerhart Ladnernek, Ian Woodnak, Wilfried Hartmannak és Ingemar Nordgrennek, valamint hallgatóságomnak az értékes megjegyzésekért. A szöveg eredetileg az alábbi címmel jelent meg: *Origo et religio*. Ethnic Traditions and Literature in Early Medieval Texts. A közlés helye: Early Medieval Europe vol. 3. (1994), 19–38. Köszönet illeti a szerzőt és a Blackwell Publishing kiadót a közlés jogának átengedéséért.

¹ Érdekes példa erre: W. Goffart: *The Narrators of Barbarian History, A. D. 550–800*. Princeton, 1988. 77., 276. jegyz. „Wolfram azt állítja, hogy ezekre az eseményekre (mégpedig a proceresek Ansisnak való kiküldésére) a homályba vesző korai időkben került sor, fél évezreddel időszámításunk előtt”. Az idézett hivatkozásból azonban kiderül, hogy Goffart Jordanest egyszerűen Wolframmal helyettesítette, hogy bizonyítsa saját nézetét, mely szerint az utóbbi a *Geschichte der Goten* című munkáját „láthatóan egy fölfrissített *Geticaként* gondolta ki”. (Vö. uo. 110., 397. jegyz.)

² Snorri Sturluson: *Heimskringla*. vol. 2.: *The Olaf Sagas*. Ed. and trans. S. Laing–P. Foot. London–New York 1973. 219–248. fejj., 359–382. Sigurd dán származású püspökre: 229–230. fejj. Az események magyarázatára: K. von See: *Hastings, Stiklataðir und Langemarck*. Germanistisch-Romanistische Monatsschriften, vol. 26. (1976) no. 1. 1–13.; S. Bagge: *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley–Los Angeles–Oxford, 1991. különösen: 29., 66–68, 158–161, 184.; M. Clunies Ross: *Quellen zur germanischen Religionsgeschichte*. In: *Realexikon der germanischen Altertumskunde, Ergänzungsband 5.: Germanische religionsgeschichte*, Hrsg v.: H. von Beck–D. Ellmers–K. Schier. Berlin–New York 1991. 633–655.

valóban helyes volt-e ez a választás a végzet beteljesülését váró hadsereg moráljának megerősítésére. A norvég hallgatóságnak előadott ének továbbá egyértelműen dán hagyományra megy vissza, s dán püspököt találunk Olaf ellenségeinek vezetői között is. Snorri beszámolója ezen kívül más okokból is elég valószínűtlen. A történetet mégsem a tényeken alapuló kritikával cáfolhatjuk; nem az számít, hogy Olaf valóban kiadta-e az említett két parancsot. Inkább azokat a hagyományos motívumokat kell felkutatnunk, amelyek a szerző rendelkezésére álltak, s amelyeket hallgatósága elfogadott vagy egyenesen elvárt. Egyszóval a mítosz nyelve itt a kérdés, továbbá az a hatás, amit a népek és azok elitjeinek kollektív tudatára gyakorolt.

A hasdingi vandáloktól ered például a Hasding királyi család, amely férfi tagjai számára a súlyos vereségek ellenére képes volt megőrizni a királyságot, és biztosította a vandálok népként való fennmaradását.³ Gundahar burgund királyt Aëtius hun zsoldosai „népével és a királyi nemzetséggel együtt pusztították el”.⁴ Ez a katasztrófa adja a Nibelung-ének magját, de az idők során átkerült a burgundok új etnogenezisébe, amely, mondanunk sem kell, a régi királyi nemzetséghez kötődött. A „hosszú hajú” Meroving királyok a frankokat testesítették meg,⁵ a Baltok, a „bátrak” a vizigótokat képviselték, míg az Amalok, a „ragyogók” „az osztrogótok családja” voltak.⁶

Amikor a források *gens*ről vagy *gentes*ről beszélnek, általában éppúgy utalnak népekre, mint királyi vagy vezető arisztokrata családokra. Mindkét esetben ugyanarról a közös biológiai leszármazás gondolatán alapuló szervezeti egységről van szó. Ez eredet e fajtája erős hangsúlyt kap, holott azt történeti tanúbizonyság egyáltalán nem támasztja alá. Ez az elmentmondás nagyon sok vitát gerjesztett, amióta a modern tudomány figyelme az *origo gentis* műfaja felé fordult. Mindazonáltal az eredeti források a *genst* (nép) a „hadsereggel” azonosítják. Ráadásul a kútfők a *gentes* alapvetően polietnikus jellegéről tanúskodnak. Az archaikus népek kevertek, és sohasem foglalják magukban a *gens* valamennyi potenciális tagját. Kialakulásuk ezért nem a közös leszármazás, hanem politikai elhatározás kérdése. Ezt azoknak a nemes, azaz kiemelkedő klánoknak vezetői és főnökei hozták meg, amelyek eredetüket az istenekre vezették vissza, és amelyek képesek voltak (s ez számított igazán) megfelelő tettekkel igazolni az isteni támogatást. A hosszú leszármazást tehát nem szabad összekeverni valamiféle bankszámlával, amihez vészhelyzetben nyúlni lehetett. Ellenkezőleg, csupán a sikeres vezér büszkélkedhetett a régi hagyományokkal, vagy éppen sajátíthatta ki azokat, míg a sikertelen vezető elveszítette azt a hitelességet és támaszt, amit leszármazása biztosított számára.⁷ Ezen kívül, a mítosz nyelvének értelmében, az archaikus népek eredete, az *origo gentis*, az *initia gentis* isteni. Ezt az isteni eredetet ünnepezték az istenek kultuszában.⁸

³ Ch. Courtois: *Les Vandales et l'Afrique*. Paris, 1955. (Repr. Aalen, 1964) 21–36., különösen: 31–36.

⁴ *Chronica Gallica*. In: Monumenta Germaniae Historica (a továbbiakban MGH), Auctores Antiquissimi, vol. 9. Ed. Th. Mommsen. Hannover, 1892. (Repr. 1981.) 660.

⁵ Lásd a 74. jegyzetet.

⁶ Jordanes: *Getica*. MGH, Auctores Antiquissimi, vol. 5, 1. Ed. Th. Mommsen. Hannover, 1882. (Repr. 1982) 42., 146. fejt., 64., 96. A *Getica* szerőségének kérdésére és Cassiodorus elveszett művével való pontos kapcsolatára itt nem térünk ki.

⁷ H. Wolfram: *History of the Goths*. Berkeley – Los Angeles – London, 1988. 5–6., 30–40., 270. 146. jegyz., 290. 208. jegyz., 333. 516–517. jegyz. Lásd: V. Groenbech: *The Culture of the Teutons*, vol. 1. London – Copenhagen, 1931. 368.: „[egy eddikus költemény] szerzője a klán isteneit kezdi felsorolni”. Groenbech és Dumézil ezzel kapcsolatos nézeteinek kritikájára: B. Sawyer – P. Sawyer – Ian Wood (Ed.): *The christianisation of Scandinavia*. Alingsås, 1987. különösen 11–15., 18–20.

⁸ Tacitus: *Germania*, 2. és 39. fejt.; Cicero: *De natura deorum*. II, 3, 8.; Augustinus: *De civitate Dei*. X, 1.

Széles körben elfogadott az a nézet, hogy az indoeurópai istenek panteonja poláris szerkezetű. Ezt páratlan világossággal példázza a skandináv népek istenvilága, amelyek két istencsaládot ismernek. Egyfelől léteztek a jótékony istenek, akik fönntartották a társadalmi rend stabilitását, jótálltak a törvényekért és a szokásokért, a termékenyséért és a békéért. Ők voltak a *vánok*, az istenek egy korai, az *ászoknál* régebbi faja, akiknek életmódjában erős hangsúlyt kapott a testvérházasság, és világosan megmutatkozott benne a matriarchátus. Az istenek e rendszere magában foglalta a segítő isten- vagy félisten párok dioszkuroszi ideáját is. Másfelől léteztek az *ászok*, az istenek egy fiatalabb faja, amelyet Odin-Woden, a *comitatus*-isten vezetett. Az *ászok* elvetették, sőt megvetették az idősebb *vánok* szokásait, és elsősorban a férfijogok, a háború és a káosz vonzásában éltek.⁹

A langobard eredetmonda e háttér előtt játszódik: a vinnilnek nevezett nép egy része, amelyből később a langobardok lesznek, sorshúzás útján elhatározza, hogy elhagyja hazáját, ami „természetesen” nem más, mint Skandinávia. Ha volt archaikus szakrális uralkodójuk,¹⁰ ő otthon maradt, míg a kivándorlók egy dioszkuroszi testvérpárt követtek, akiket egy bölcs, isteni sugallatoktól ihletett nő vezetett és irányított. A monda egyértelműen vánikus környezetben kezdődik.

Az új törzs kialakulásának útján az első válság a régi eredetmítosztól és vallástól való eltávolodáskor következett be. Ehhez egy alapító tett vagy esemény adta a lökést, ami a langobardok esetében a vandálokkal szembeni katonai konfliktus volt, akiket ugyancsak egy dioszkuroszi testvérpár vezetett. A döntő csata előtt a vandál ikerpár kérte Wodent, az *ászok* vezetőjét, hogy adja nekik a győzelmet. Úgy tűnik, Woden hajlott arra, hogy segítse őket, nem utolsósorban azért, mert a vandálok számbeli fölényben voltak. Mindeközben a vinnilek papnője megszerezte a vánikus Freyja istennő támogatását, akit a monda úgy mutat be, mint Woden feleségét, holott ezt a szerepet általában az *ász* Frigg istennő töltötte be. Ám amint azt helyesen hangsúlyozni szokás, „Friggben és számos más skandináv istennőben Freyja változatait láthatjuk.”¹¹ Így tehát a vánikus Freyja veszi rá az *ászok* körébe tartozó hadistent, hogy az eredetileg általa pártolt vandálok ellenében teljesítse be saját jóslatát.

Woden számos isteni neve közül az egyik a 'hosszúszakállú' volt. A bölcs ósanya vezetésével a vinnil asszonyok és az ő nőistenségük túljárt a csaták istenének eszén: Woden saját maga után akaratlanul is „hosszúszakállúaknak” (langobardok) nevezte a szorult helyzetben lévő törzset, és következésképpen nekik kellett adnia a győzelmet. Mind a két nép arra készült – a vandálok fordultak elsőként a hadistenhez –, hogy kialakítson egy vándorló hadsereg számára sikeres katonai szervezetet. Ez azt jelentette (megint csak a mítosz nyelvén), hogy képesek voltak feladni *ván* eredetüket, és az *ász* Wodent tenni meg hadseregük vezérének.

⁹ G. Dumézil: *Gods and the Ancient Northmen*. Berkeley–Los Angeles–London, 1973.; H. Wolfgram: *The Shaping of the Early Medieval Kingdom*. Viator, vol. 1. (1970) 1–20., különösen: 4–8.; H. Munro Chadwick: *The Origin of the English Nation*, Cambridge, 1907. 254.; Snorri Sturluson: *Heimskringla*. vol. 1.: *Sagas of the Norse Kings*. Ed. and trans. S. Laing–P. Foot. London New York, 1968^a. 4. fej., 9. Lásd: R. Much: *Die Germania des Tacitus*. Heidelberg, 1967^a. 499–502.

¹⁰ Saxo Grammaticus (*Gesta Danorum I*. Ed. O. Raeder–H. Raeder. København, 1931^a. VIII 11. 1–13. 3., 235–238.) erre a királytípusra emlékezhet. A *Snio-Snow* beszélő nevet adta neki, s arról számol be, hogy uralma éhínséget okozott és a nép egy részét elvándorlásra kényszerítette. *Snio* valamennyi gyermeke „hó-nevet” viselt: P. Fisher: *Saxo Grammaticus: History of the Danes*. Vols. 1–2. Cambridge 1979. 235–236. fej. (A szöveg: vol. 1. 258–261; a kommentár: vol. 2. 240–241., 127–132. jegyz.)

¹¹ H. E. Davidson: *Myths and Symbols in Pagan Europe*. Manchester, 1988. 120. A dioszkuroszi párra a vandáloknál: Courtois: *Les Vandales*, 237. a 237. jegyzettel; R. Wenskus: *Stammesbildung und Verfassung*. Köln 1977^a 321.

A vinnil asszonyok, Freyja istennő és az ő papnője voltak azok, akik nem csupán egyengették az utat a kultusz és a népnév megváltozása előtt, hanem ki is kényszerítették azt, s ezáltal a győzelmet is megszerezték a férfiak számára. Mint a vánikus hagyományok letéteményesei fölálodozták egész múltjukat és kultikus létüket a törzs megmentéséért és fennmaradásáért, s így legitimálták az új etnogenezist. Nem csoda, hogy a langobard monda az ifjabbik vinnil dioszkurosz fiát nevezi meg az első monarchikus uralkodójukként. A kenti királyi család *memoriájában* Hengist, az idősebb dioszkurosz fia válik alapító királlyá.¹²

A Scandiából való kivándorlással és a vandálok fölött aratott győzelemmel a kettős motívumok hasonló együttese található a *Geticában*, ami jelzi az Amal-időszak előtti gótok eredetét, de a megörökölt *origo* és *religio* elhagyása és egy másik alapító tett véghezvitele már az Amal-időszak góttjai hősi eredetének részét képezi. Mindeme hasonlóság dacára nem állíthatjuk, hogy a langobard monda a korábban lejegyzett gót történetből merített volna. Az utóbbiból az *Origo gentis Langobardorum* oly sok részlete hiányzik, hogy a langobard mondába számos hagyománynak más forrásokból kellett bekerülnie. Mindazonáltal nagyon valószínű, hogy Paulus Diaconus legalábbis ismerte Jordanes munkáját.

A Jordanes által közvetített gót hagyomány jóval szegényebb és sokkal homályosabb: a gót *Haliurun(n)æt*, a 'mágikus módon a holtak birodalmával kapcsolatban álló nőket' az Amal-kor előtti vándorlás korának utolsó ismert királya, Filimer volt kénytelen kiűzni a törzsből, mire azok a steppe gonosz szellemeivel közöszültek, és világra hozták a hunokat. A pogány társadalomban száműzetéssel büntették a „boszorkányság” révén megvalósuló normaszegést, amin olyan rítusokat és gyakorlatot kell értenünk, amelyeket egy adott etnikai csoport már vagy még nem ismer el.

Két lehetséges magyarázat adódik. Egyfelől az, hogy a *gutones*-gótok, amikor 200 körül elérték a Fekete-tengert, és ott samanisztikus kultuszokkal találtak szemben magukat, fenyegetést láthattak az új vallásos gyakorlatban.¹³ Másfelől pedig ezt a történetet oly módon is föl lehet fogni, mint az *Origo gentis langobardorum*-ot. Ahelyett, hogy azt képzelnénk, egy új kultusz annyira veszélyesnek tűnt, hogy egy tradicionális törzsi társadalom teljesen fenyegetve érezte magát általa, inkább azt kell feltételeznünk, hogy a *Haliurunnae* a kultusz olyan megváltozásának estek áldozatául, amikor a törzs többsége feladta hagyományos vallását. Így tehát a vinnil nőktől eltérően a *Geticában* szereplő *Haliurunnae* a társadalom olyan, konzervatív csoportját képviselték, amely ellenezte a kultusz megváltoztatását, vagyis az új gót etnogenezist. Ellentétben azzal a szereppel, amit a vinnil nők az *Origo gentis langobardorum* szerint játszottak, a *Getica* szerint *Haliurunnae* ellenálltak annak a folyamatnak, amely a Fekete-tenger melletti gótok kialakulásához vezetett, ahogy az Amal kirá-

¹² Wenskus: *Stammesbildung*, 489. (a langobardok első monarchikus királyára). Beda Venerabilis: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. Ed.: Ch. Plummer. Oxford, 1956. Vol. 1. 15. A langobard monda értelmezéséhez különösen: K. Hauck: *Lebensnormen und Kultmythen in germanischen Stammes- und Herrschergenealogien*. Saeculum, vol. 6. (1955) 186–223., különösképp: 206–211.; *Origo gentis langobardorum*. MGH, *Scriptores rerum Langobardicarum*. Ed. G. Waitz. Hannover, 1878. (Repr. 1987.) 1. fej. 2–3.; Paulus Diaconus: *Historia Langobardorum*. Uo., I, 7–9., 14–15. fej. 52–55. Lásd még: Fredegar: *Chronicae*. MGH, *Scriptores rerum Merovingicarum*, vol. 2. Ed. B. Krusch. Hannover 1888. (Repr. 1984) III. 65. fej. 110.; K. Hauck: *Carmina antiqua*. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, vol. 27. (1964) 1–33.; P. Wormald: *Lex scripta and verbum regis: Legislation and Germanic Kingship from Euric to Cnut*. In: P. Sawyer–I. N. Wood (ed. by): *Early Medieval Kingship*. Leeds, 1977. 121. és uo. a 90. jegyz., 134. és uo. a 162. jegyz.; D. Dumville: *Kingship, Genealogies and Regnal Lists*. Uo. 94.

¹³ Jordanesra, az *Origo gentis langobardorum*ra és Paulus Diaconusra lásd: R. Hachmann: *Die Goten und Skandinavien*. Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker, n. s. 34. Berlin 1970. 18–25.; Wolfram: *History of the Goths*, 36, 40. (kivándorlás Scandiából és a vandálok fölötti győzelem) és 170, 257. (*Haliurunnae*). Lásd még: O. J. Maenchen-Helfen: *The Legend of the Origin of the Huns*. Byzantion, vol. 17. (1944–1945) 254.

lyi család megalapításának is, vagyis annak, hogy a gótok őket Ansisnak, azaz félistennek, illetve ásznak kiáltották ki. Miként az a langobardokkal történt, természetesen ez a folyamat csak egy döntő győzelem után zajlott le, ami ez esetben is megmentette a végveszélybe került törzset. Így tehát a gótokat a hűség nem Wodenhoz, az ász istenhez, hanem közvetlenül az Amalokhoz fűzte, akik Gaut leszármazottaiként maguk is ászok voltak, és az új rendet testesítették meg. Ennek az volt az oka, hogy az Amalok és a gótok nem Wodent, a „fiatal” istenséget tisztelték, hanem inkább Gautot, az „idős” istent, akit genealógiájuk elejére helyeztek.¹⁴ Következésképpen Amal, akivel az *origo Amalorum* kezdődik,¹⁵ a skandináv Gaut dédunokája lett.

Ez az irodalmi konstrukció könnyen összevethető például az Essexi királyi család esetével, amely leszármazásában Géat-ot Woden elé helyezte. További összehasonlítás tehető a sveák királyi családjával, az Yngligekkel,¹⁶ akiknél a klán valamennyi tagja Yngvi-Frey reinkarnációja volt.¹⁷ Nyilvánvalóan ezt hitték a Gaut utódainak tartott Amal-Ansis családról is. A langobardok történetében a letűnő rend képviselői nyitották meg az utat az új kultusz előtt. Az osztrogót monda ugyanezt a mintát követi, amikor az Amalokat megelőző királyi család utolsó tagját úgy mutatja be, mint aki megteremti az alapvető változás, a régi *origo et religió*ból az újba való átmenet feltételeit. Az a körülmény, hogy a gót királyok és uralkodók voltaképpen semmiféle szerepet nem játszottak ebben a folyamatban, úgy tűnik, alá támasztja ezt az értelmezést.¹⁸

Az istenek és isteni ősök ritka vagy homályos elnevezései, a szakrális skandináv eredetről szóló mesék, az istenek és emberek találkozásairól szóló kijelentések hitetlenkedést váltanak ki a mai hallgatóságból. Aligha meglepő, hogy számos tudós hajlott arra, hogy figyelmen kívül hagyja ezeket a történeteket.¹⁹ Más kutatók ellenben a saját népiük történeteit ismerték föl bennük. A kritikus hozzáállás jóval kisebb kárt okozott, mint az az irracionális megfeleltetés, amit a germanománia rabjai műveltek. Ahogy azt Hilda Ellis Davidson írja: „A nációk arra törekedtek, hogy ideológiájukban felélesszék a régi Germánia mítoszait, ám ez a kísérlet csak terméketlenséget és morális öngyilkosságot eredményezhetett.”²⁰ A rasszista örület és a *Führer*-gondolat oly mérhetetlen szenvedést és rosszat okozott, hogy ma nehéz elfogulatlan módon beszélni a germánok szakrális eredetéről, vagy éppen a kereszténység előtti uralkodók vér által közvetített üdvéről,²¹ a harcos csoportok karizmatikus királyairól és isteneiről. Nagyon is érthető, hogy az olyan tudósok, mint a néhai František

¹⁴ Jordanes: *Getica*, 78. fejj. 76.; Wolfram: *History of the Goths*, különösen 37., 69., 110–111. és 114–116. Woden egyszer azzal dicsekszik, hogy Gaut a „korábbi neve”: O. Höfler: *Abstammungstraditionen*. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, vol. 1. Berlin, 1970². 23.; H. Wolfram: *Theogonie, Ethnogenese und ein kompormittierter Großvater im Stammbaum Theoderichs des Großen*. In: K.-U. Jäschke–R. Wenskus (Hrsg. v.): *Festschrift für Helmut Beumann zum 65. Geburtstag*. Sigmaringen, 1977. 90–97.; K. Helm: *Altgermanische Religionsgeschichte*. Bd. 2.: *Die nachrömische Zeit, Teil 1.: Die Ostgermanen*. Heidelberg, 1937. 43–45.

¹⁵ Jordanes: *Getica*, 79. fejj., 76.

¹⁶ H. Moisl: *Anglo-Saxon Royal Genealogies and Germanic Oral Tradition*. *Journal of Medieval History*, vol. 7. (1981) 215–248. Vö. K. Sisam: *Anglo-Saxon Royal Genealogies*. In: *Proceedings of the British Academy*. London, 1953. 287–348.; Dumville: *Kingship*, 90, 93, 96. A leghosszabb királyi leszármazásra: C. Krag: *Ynglingatal og Ynglingesaga*. In: *Studia Humaniora*, vol. 2. Oslo, 1991.; egy bő angol összefoglalással a 253–266. oldalon.

¹⁷ Snorri Sturluson: *Heimskringla*, 12., 20. fejj., 14., 19. Vö: Chadwick, *The Origin*, 231.

¹⁸ Wolfram: *History of the Goths*, 34.; Jordanes: *Getica*, 58–77. fejj., 70–76. (A görögökről és a gétákról szóló részek), 78–80. fejj., 76. (az Amalok leszármazásában szereplő tisztán gót nevek), 121. fejj. 89. (Filimer).

¹⁹ Lásd Hauck: *Lebensnormen*, 187–191.

²⁰ H. E. Davidson: *Gods and Myths of the Viking Age*. New York, 1964. 9.

²¹ Lásd D. Bullough: *Europae pater: Charlemagne and his Achievement in the Light of Recent Scholarship*. *English Historical Review*, vol. 85. (1970) 68.

Graus vagy Otto Maenchen-Helfen, akik maguk is megszenvedték a náci újpogány kultuszát és ideológiáját, kategorikusan elvetik a germán uralkodók és törzsek szakrális királyságának és a *Königheil*nek a képzetét.²²

Az elferdítés mindazonáltal nem ment föl minket azon hagyományok újbóli vizsgálatának kötelezettsége alól, amelyekkel a fent leírt módon visszaéltek. Először is: valóban beszélhetünk-e tulajdonképpen „archaikus tradíciókról”?²³ A kutatók a források kritikájával már kialakították véleményüket. Honnan származnak információink? Mennyire hitelt érdemlőek az informátorok? Valóban a „barbár történelem elbeszélőinek” tarthatók-e? Igaza van-e Walter Goffartnak és követőinek, amikor tagadják mindazt, ami összefüzi őket, és műveiket ártalmatlan irodalomként, iróniaként vagy éppen szerelmi történetekként fogják fel?²⁴ De hogy is lehetne ez másként, amikor a modern kutatók a keresztény, klasszikus műveltséggel felvértezett középkori szerzőknél olyan fogalmakat és hagyományokat keresnek, amelyekről föltételezik, hogy a kereszténység előtti etnikai történetiséget, azaz a „valóságos” archaikus, pogány életet tükrözik?²⁵

Könnyű túl sokat kívánni ezektől az „elbeszélőktől”. Egy adott nép „valódi” eredetének a kérdése kezdettől fogva tökéletlenül kerül előadásra. Az *origines gentium* az eredetről és a kezdetekről mindig olyan módon beszélnek, amely korábbi eredeteket és kezdeteket feltételez. Woden langobardjainak kezdetéhez előbb Freyja vinniljeire volt szükség. A gót történetben az Amalok előtt olyan gótok szerepeltek, akik nem Amal alapító királyokat tiszteltek. Ez utóbbiak nem a semmiből léptek elő, hanem azt tartották róluk, hogy a tengeren át ők vezették a törzset Skandináviából a mai Pomerániába, majd onnan oda, amit ma Ukrajnának nevezünk. A frankok csak azután emelték „hosszú hajú” királyukat a királyi méltóságra, miután átkeltek a Rajnán.²⁶ Mielőtt a vandáloknál megjelent volna a Hasding királyi család, ezt a nevet az egész törzs használta.

Van azonban egy másik nehézség is: a törzsi monda anyagát jóval első lejegyzését megelőzően már megszurta és alaposan átalakította a szóbeli közvetítés. A lejegyzés ezt a közvetítést teleszkopikus módon dolgozta át, azaz teljes egészéül fogta fel, és „gyors előrecsévéléssel” adta elő. Az ilyen írásmű valóban számos generációt tud felsorolni még a távoli múltban is, és hiteles névanyagot tartalmaz. Az etnogenezis teogóniába burkolva tudja elmondani, mely utóbbiról másként nem is tudnánk. Ám éppen úgy, ahogy a későbbi hősköltészetben Ermanarich és Teoderich kortársakként szerepeltek, egy langobard királynak is lehet olyan apja, aki talán egy jó fél évezreddel idősebb volt a fiánál. Ez azt jelenti, hogy két mitikus törzsi vezető kronológiai síkját össze lehet kötni, és meg lehet spórolni azt a kérdést, hogy történeti személyeknek tekinthetők-e, nem beszélve arról, hogy a „valóságban” apa és fiú voltak-e. Ezért nincs sok értelme a kultuszváltás és az alapító tett pontos kronológiáját és topográfiáját tudakolni. Ahogyan tanult izlandi embereket a tizenkettedik században „az a vágy vezette, hogy többféle hagyomány felhasználásával fényt derítsenek a múltukra (hogy megalkossák az Ynglingatalt)”, a *Getica* az Amal monda és leszármazás összeállításához az etnikai hagyományok tárházát használta fel. Ebből következően nem számít, hogy akár Ostrogotha, akár Ermanarich „valóban” Amalok voltak-e, vagy hogy ez a királyi család vajon csak az ötödik században lépett-e a színre. A törzsi mondák kronológiai

²² Vö. különösen: F. Graus: *Lebendige Vergangenheit*, Köln, 1975; Uő: *Volk, Herrscher, Heiliger im Reich der Merowinger*, Prag, 1965; Maenchen Helfen: *The Legend*.

²³ H. Wolfram: *Das Reich und die Germanen*. Berlin, 1992². 40–41, 289.

²⁴ Goffart: *The Narrators*.

²⁵ Az ír forrásokra lásd: K. Wais: *Volksprachliche Erzähler Alt-Irlands im Rahmen der europäischen Literaturgeschichte*. In: H. Löwe (Hrsg. v.): *Die Iren und Europa im früheren Mittelalter*. Stuttgart, 1982. Bd. 2. 629–685.

²⁶ Gregorius Turonensis: *Historiae*, II, 9. fej.

és történeti szempontból nem megbízható emlékek. Mindaddig a minduntalan változó szóbeli hagyomány alávetettjei voltak, amíg egészében vagy még inkább töredékesen írásba nem foglalták őket. Amikor ez megtörtént, ha egyáltalán megtörtént, a törzsi mondák irodalommal lettek, követve az *origo gentis* antik műfaját, annak valamennyi tradíciójával, közhelyével és előítéletével együtt.²⁷

Végül föltehetjük a kérdést, miért állítják annyi népről, hogy Skandináviából érkezett. Az ókori etnográfia, amit a *Getica* is fölhasznált, úgy tűnik, meggyőző magyarázatot nyújt. Eszerint az új népmozgások folytonos „hullámai” Skandinávia feltételezett túlnépesedése indította el. A józan ész és a modern kutatás²⁸ azonban régóta bizonyítottan látja, hogy Skandinávia állítólagos túlnépesedése irodalmi toposz. A valóságban ennek az elképzelésnek, amennyiben azt úgy értjük, hogy Skandináviát egész népek hagyták el, semmi köze nincs a történeti valósághoz. Az általános hiedelem szerint a teuton-kimber vándorlást katasztrófák, áradások és éhínségek idézték elő, s ezzel készen is állt a barbár inváziók sémája – nem csupán az ókori világ számára. Ugyanakkor Poseidonioszt követve Strabón volt az, aki *Geographicájában* bírálta ezt a felfogást, és a teuton-kimber betöréseket csupán a barbárok harcias természetének tulajdonította. Valójában a száműzetésbe kényszerített kis méretű harci bandák folytonos migrációjáról van szó. Legfeljebb két-háromszáz főből álló csoportok hagyták el otthonukat belső feszültségek és ellenségeskedések következtében. A régészek mindezt csupán azoknak a csoportoknak a nyomát képesek követni, amelyeket az utolsó szálig lemészároltak, és fegyvereiket föláldozták azoknak az isteneknek, akik a másik felet segítették.²⁹

Ahogy a túlnépesedés toposzát is főként az északi régióhoz szokás kötni, a másik közeletű elképzelés az, hogy a barbárok szaporodási energiája annál kimeríthetlenebb, minél feljebb hatolunk. A hatvanas éveikben járó emberekről például azt tartották, hogy megőrizték nemzőerejüket, az asszonyokról pedig azt, hogy még ötvenévesen is képesek gyermeket szülni. A barbárok szülőföldjének északi klímája a hosszú téli éjszakákkal kedvezően hat rendkívüli szaporodási hajlamukra. És hol található a legkedvezőbb hely az ilyenfajta tevékenységre, ahol a leghosszabbak a téli éjszakák, sőt ahol a tél egyetlen, majdnem fél évig tartó éjszaka? Természetesen Skandináviában. Amiből tehát az következik, hogy Skandináviát mint „a törzsek gyárát, a népek anyaméhét” fogták fel.³⁰ Ezek a toposzok teljesen hasznavehetetlenek lennének a gótok és a langobardok skandináviai eredetének bizonyítására, ha bizonyos mellékes bizonyítékok így vagy úgy nem utalnának Skandináviára.

²⁷ E. Norden: *Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania*. Leipzig–Berlin, 1923³. (Következtetéseire lásd főként a IX–X. oldalakat.) Wenskus: *Stammesbildung*, 489. (Agio és Agilmund); Wolfram: *Das Reich und die Germanen*, 62. Lásd még: Dumville: *Kingship*, 93.; P. Heather: *Goths and Romans, 332–489*. Oxford, 1991. különösen 19–33., ahol teljességgel félreérti mondanivalómat. Az Ynglinga-ságára: Krug: *Ynglingatal og Ynglingesaga*, főként: 265–266.

²⁸ Lásd R. Hachmann: *Die Goten und Skandinavien*, 279–328., 328–389.

²⁹ Strabón: *Geographika*. VII. 2. fej. Lásd: Wolfram: *History of the Goths*, 6–7, 41. (Catualda és emberei), 442. 302. jegyz. (Sarus gót eparchos 2–300 emberből álló kísérete); Olympiodorus, frag. 6. In: R. C. Blockley: *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Olympiodorus, Priscus and Malchus*. Arca. Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs, 10. Liverpool. 1983. 158.; lásd még: Sozomenos, IX, 9. 3.; J. Engström: *Scandinavian Warfare during the Middle Iron Age*. Meddelande (Armémuseum) vol. 52. Stockholm, 1992. 58–60.: körülbelül kétszázra tehető az ilyen hadviselésre utaló régészeti leletek száma. Lásd még M. Ornes: *Sejrens Pris. Vabenofre i Ejsbol Mose ved Haderslev (Eisbüller Moor bei Hadersleben, Dänemark. Haderslev, 1984. 30., 50–53.* (német nyelvű összefoglalás); Hachmann: *Die Goten und Skandinavien*, 94–95.

³⁰ J. Svennung: *Zur Geschichte des Goticismus*. Uppsala, 1967. 110.; Wolfram: *History of the Goths*, 2., 7. jegyz.; Jordanes: *Getica*, 25. fej.

Az ilyenfajta tanúbizonyosságok közé sorolhatjuk azt a tényt, hogy bármit jelentsen is a *Guthalus* név, és földrészünk bármelyik folyója viselje is ezt az elnevezést, a svéd Götaälv-nak felel meg. Akár kapcsolatban állnak egymással a gautok, a gotlanderek és a gótok, akár nem, az etimológia rávilágít, hogy nevük ugyanazt jelenti. Mi több, Ptolemaios a *gutaet Scand(inav)*ába, a *gutonest* pedig a Visztula alsó folyására, a jobb partra helyezi.³¹ Noha az Amalok családfáját motívumok sorozataként kell felfogni, szemantikai és névtani módszerekkel is vizsgálható. A névtan saját, hasonlóan fontos segédtudományával, az etimológiával kombinálódik. A nyelvész bizonyára egy adott szó egyedi, világos etimológiájának a megállapítására fog törekedni, miután meghatározta annak nyelvi hovatarozását. A történészek viszont az etimológiai magyarázatok több változatát is el tudják fogadni. A *Getica* például a *balthi* nevet 'merész emberek'-ként magyarázza, amit néhány etimológus örömmel el is fogad. Mindazonáltal annak is van jele, hogy „eredetileg” a *balthi* éppen hogy balti-baltok voltak, ami ismét csak Skandináviához visz közel bennünket. Mindennek az *Amali* és az *Ansis* nevek etimológiájával kapcsolatban van jelentősége. Úgy tűnik, hogy a Theoderich családját jelölő mindkét elnevezés ugyanazzal a jelentéssel bír, ami nem más, mint 'fabálvány'. Az ilyenfajta szobrokra jelentős régészeti bizonyosságok találhatók Európa északi részén. Itt van továbbá a vandál királyi ikerpár, Rapt és Raus, akik ugyancsak isteni „faneveket” viseltek. Következésképp az Amal név egy régebbi, „archaikusabb” rétegre utal, mint a *balthi*aké. Az utóbbiakkal így vagy úgy a balti vidékekre jutunk, míg az Amalok Skandinávia északabbi részeire is ráirányíthatják figyelmünket. Mindez egybevág azzal a hiedelemmel, hogy az Amal klán régebbi, ennél fogva nemesebb bármely más családnál „a barbár népek körében”. Mondanunk sem kell, hogy ennek az etimológiai-onomasztikai utazásnak csak akkor van értelme, ha nem földrajzi értelemben vett kirándulásnak tekintjük. Az *origo gentis* Skandináviája olyan irodalmi motívum, ami tükrözheti ugyan a múltbeli valóságot, ám ez egyáltalán nem szükségszerű.

Az Amalok genealógiája három névadó törzsi alapítóról beszél, akik férfiágon kapcsolatban álltak egymással. A Fekete-tengernél tanyázó keleti gótok Ostrogothánál régebbi királya Amal, „akivel az Amalok története kezdődik.” Azonban Amalnál és az Amaloknál is régebbi Gaut és a skandináv Gautok. Ezt a sémát Gaut fiának és a dánok apjának, Humlinak az említése támasztja alá, ami ugyancsak a skandináv kapcsolatok mellett szól.³²

Következésképpen, bár ez egyáltalán nem kötelező, összevethetjük az Amal mítoszt Ptolemaios munkájával, amely a *gutaet*-t a Skandi(návi)át lakó hét nép egyikeként említi, s amelyet a *Getica* is felhasznált. Óvatosan mondhatjuk, hogy az Amal hagyomány kezdeteinél olyan skandináviai eredetmítoszok együttese állt, amely az Amalok családfáját teogóniaként mutatta be.³³ A *Getica* először a két gót királyi családot említi, midőn a szerző a „harmadik, a Fekete-tenger partvidékén lévő szkítiai hazájukban” élő gótokról beszél. Majd ezt követően osztja fel anakronisztikus módon a *gens*-t a Baltok által uralt vizigótokra és a *praeclari Amalinak* alávetett osztrogótokra. Ám ugyanezen *Getica* szerint az Amalok

³¹ Wolfram: *History of the Goths*, 21–23, 39., Lásd még: H. Wolfram: *L'itinéraire des Goths de la Scandinavie à la Crimée*. In: A Rousseau (éd. par): *Sur les traces de Busbecq et du Gotique*. Lille, 1991. 135–141. A régészek még nem jutottak dűlőre a tekintetben, hogy anyagok kielégítő választ ad-e a kérdésre. Az újabb felfogás, amit például Jerzy Okulicz-Kozaryn vall Varsóban, mindazonáltal elfogadja, hogy a régészeti leletek nem zárják ki teljesen a Skandináviából való gót bevándorlást, ám ez a régészeti irányzat újra megváltozhat.

³² Wolfram: *History of the Goths*, 30–31, 37–38, 112.; Uő: *Das Reich und die Germanen*, 54–55 és ugyanott a 25. jegyzet; Jordanes: *Getica*, 78–81. fej. 76–77. Lásd még: H. Krahwinkler: *Friaul im Frühmittelalter*. In: Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 30. Wien, 1992. 126–134.

³³ Wolfram: *History of the Goths*, 38–39.; Uő: *Theogonie*.

hatalomra jutása előtt is voltak olyan hősök, akiknek dicsőségét hősi énekek zengték.³⁴ Ez még beszédesebb, mert közvetlenül utána azok a passzusok következnek, amelyek elsőként hozzák kapcsolatba a gót történelmet a trójaiakéval és az ostromlottak segítségére siető amazonokéval. Mielőtt a *Getica* gótokról szóló része voltaképpen elkezdődne, egy további terjedelmes rész foglalkozik a gótokkal, meg az ő perzsákkal, görögökkel és makedónokkal fennálló kapcsolatukkal. Az egész szerkezet a cselekmény összefüggésében nyeri el teljes értelmét; az Amalokról pedig jó ideig szó sem esik.³⁵

A késői antikvitás által az „eredeti” gótokkal azonosított géták első királya³⁶ Herkules fia, Telefus volt. Jordanes rájött, hogy a *Telefus* név „teljesen idegen a gót nyelvtől”.³⁷ Ezután érdekes okfejtésbe kezd, amely mindazonáltal elárulja, hogy megváltoztatta nézeteit a dolgot illetően. Majd a *Getica*, főként Dio Chrysostomos *Getikájából* átvéve megemlíti az összes fontos géta uralkodót és nem királyi rangú vezért. Ez a *parade de richesse* felsorolja Burebistát, Dekaineost és végezetül Dorpaneust, akinek Domitianus császár idején népét kellett védelmeznie a római csapatok ellen. Ez az utolsó utalás Dorpaneusra vagy bármely más géta királyra a *Gótok Történetében*.³⁸

Mégis, a rómaiakkal vívott ütközetet nem valamely király vívta és nyerte meg, hanem a gótok mint névtelen csoport. Ez a győzelem ébresztette rá őket arra, hogy vezetőik, a *proceres* különleges karizmával rendelkeznek, amely képessé teszi őket az ellenség legyőzésére. Itt sem kerül szóba egyetlen személy neve sem. Az a meggyőződés, hogy a döntő győzelem egyetlen vezér vagy vezető karizmatikus erejének köszönhető, szelvében elterjedt, és sokáig élt. A Gótok története örökítette ránk azt a mondatot, hogy *quorum quasi fortuna vincebant* (mármint a *gothi*).³⁹ Majdnem ugyanezt találjuk a tizenharmadik századi, népnyelven íródott *Rómveriaságában*, amelynek ismeretlen izlandi szerzője Lucanus *Scholiáját* és Sallustiust használta föl, és mély rokonszenvről tett tanúbizonyságot a római köztársaság vezetői iránt. Kiváltképp erős hangsúlyt kapott a *Rómveria*, a „római emberek”, azaz Marius, Sulla és Caesar nagy tetteinek elbeszélése. Ott, ahol Lucanus szerint a *dictator* a következő szavakkal fordul hadseregéhez: *o domitor mundi, rerum fortuna mearum, / miles*, az izlandi szerző a *domitor mundi* kifejezést nem *vocativus*-ba, hanem *instrumentalis*-ba teszi: „Halljátok most lovagok, akik az én szerencsémrel (*með minni hamingju*) győzedelmeskedtetek az egész világ fölött”.⁴⁰

A rómaiak felett aratott győzelmük után a gótok tudatára ébredtek, hogy vezéreik „nem egyszerű halandók”, hanem hőszok és félistenek, és Ansisnak/ásznak kiáltották ki őket.

³⁴ Jordanes: *Getica*, 42–43. fej. 64–65.; I. Wood: *Kings, Kingdoms and Consent*. In: P. Sawyer – I. N. Wood (ed. by): *Early Medieval Kingship*. Leeds, 1977. 8.

³⁵ Jordanes: *Getica*, 44–77. fej. 65–76. Lásd ugyanott a gót uralkodók áttekintését: 39–41. fej. 64.

³⁶ Wolfram: *History of the Goths*, 28–29.

³⁷ Jordanes: *Getica*, 58. fej.

³⁸ Jordanes: *Getica*, 58–77.

³⁹ Jordanes: *Getica*, 78. fej. 76. Lásd például W. Schlesinger: *Über germanisches Heerkönigtum*. In: *Vorträge und Forschungen*, vol. 3. Sigmaringen, 1973. 135–136.; *Annales Pegavienses*. In: MGH, *Scriptores*, vol. 16. Ed: G. H. Pertz. Hannover, 1859. 235. A 12. századi *Annales*, amely a Groitzsch-i Wiprecht életébe beledolgozta a Harlungok keleti germán sagájának részleteit, figyelemre méltó részleteket közöl Wiprecht nagyapjáról, Wulfról. A nép nagyon bízott az öreg Wulf jószerencséjében, *felicitasában*, ahogyan korábban vitézségében, *fortitudójában* is. Meg voltak győződve, hogy őket semmilyen bántalom nem érheti sem csatában, sem más veszélyben, amíg ő jelen van, noha közvetlenül nem vesz részt azokban. Amikor végül Wulf magas kora miatt már nem tudta a lovat megülni, odakötözték őt a lova hátára, hogy vezethesse őket a háborúban.

⁴⁰ H. Wolfram: *Fortuna in mittelalterlichen Stammesgeschichten*. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, vol. 72. (1964) 17., 20.; *Rómveriasága*. Ed. R. Meisner, *Palaestra*, vol. 88. Berlin 1910. 81. 2. fej. 126. Ez a rész Lucanust fordítja: *Pharsalia*, VII, 250–251. Vö. Davidson: *Myths and Symbols*, 106–122.

A szerző illendőnek találja, hogy leszámazásukra is kitérjen, kérve hallgatóságát, hogy irigység nélkül, *absque invidia* hallgassa azt végig. A genealógiában világos, bár közvetett utalás található arra, hogy az Ansisok egyben Amalok is voltak, legalábbis a névadó hóstól, Amaltól fogva. Ezzel szemben Telefus „Herculesson” vagy más valódi géta uralkodó vagy vezér nevét nem találjuk a leszámazásban. A szerző szabadon, ám újra csak közvetetten előadja, hogy miért: a görögökről és a gétákról szóló részek (amelyek Nagy Theoderich és utódai politikai teóriája szempontjából voltak fontosak) ókori irodalmi forrásokból, főként Dio Chrysostomostól származnak, míg az Ansisok vagy Amalok genealógiája a gót szóbeli hagyományban, a *fabulae*-ban gyökerezik.⁴¹

Magától értetődik, hogy a *semi-dei* és a hőeszok kifejezés „az ókori és nem a germán fogalomvilágot” tükrözi.⁴² Amint azt Otto Maenchen-Helfen, a nagyszabású, de torzóban maradt *World of the Huns* szerzője egy fél évszázaddal ezelőtt megállapította: „A *Getica* (a *Gótok története*) valamennyi passzusát, amely régi gót hagyományra, *prisca eorum carmina* megy vissza, vagy arra látszik visszamenni, irodalmi forrásokból másolták”. A korábbiakban említett *Haliurunnae* történetével gondolja álláspontját bizonyítani: „Úgy tűnik számomra, hogy a hunok eredetéről szóló legendát a bukott angyalok keresztény vagy inkább kései zsidó legendájáról mintázták”; s ezt a következtetését Maenchen-Helfen meggyőzően tudja filológiai érvekkel alátámasztani.⁴³ Ám sem ő, s érthető módon más kutató sem volt képes a *Haliurunnae* szó gót eredetét kétségbe vonni. A gót boszorkányok elnevezése nem zsidó és nem is korai keresztény szövegekből származik, s azt sem hihetjük, hogy Cassiodorus találta ki, Jordanesről nem is beszélve. Ez a kifejezés a gót hagyomány része, amely csak szóbeli lehetett, és aligha létezhetett irodalmi előzménye. A szót és az azt hordozó közvetítést azonban a szerző késő klasszikus-keresztény áruhába bújta.⁴⁴

A szóbeli közvetítés és a klasszikus-bibliai irodalmi formák szintézisének megértéséhez a kulcsot az Amalok generációinak száma adja. Ahogyan Aeneas és Romulus között tizenhét római király volt, Gauttól számítva Athalarich, Theoderich unokája úgyszintén a gótok tizenhetedik Amal királya volt. A romanizált és ezáltal a római nemesség számára elfogadhatóvá tett királyi nemzetség második *gens Iuliá*vá nyilvánította magát, ami ugyancsak a gótok és itáliaiak fölötti uralmának igazolását szolgálta. Azonban a tizenhét generációs sémát csak gót nevek töltötték meg. E neveket az etnikai *memoria* fontos elemeiből merítették, amely azonban kizárta magából a nem Amaloknak vagy a közéjük tartozásra már méltatlannak tartott gót királyokat és hősokeket. Az Amal leszámazási fa, ahogyan azt a *Getica* megőrizte, nem más, mint irodalom, olyan nyilvánvaló konstrukció, amely történetileg csupán Theoderich apjának nemzedékétől kezdve megbízható.⁴⁵

⁴¹ Lásd Jordanes: *Getica*, 58. fejr. 70–72., (ahol a szerző Dio Chrysostomosra hivatkozik), 78. fejr. 76. (itt a gót orális hagyományra történik utalás). A gétákra vonatkozó irodalmi és az Amalokra vonatkozó szóbeli hagyomány hasonló fontosságáról lásd Wolfram: *History of the Goths*, 30., a 93. jegyzettel; Cassiodorus: *Variae* In: MGH, Auctores Antiquissimi, vol. 12. Ed Th. Mommsen. Hannover, 1894. IX. 25, 4. fejr. 291–292. A *fabulae* jelentésére lásd a 75. jegyzetet.

⁴² Lásd Goffart: *The Narrators*, 78. a 280. jegyzettel.

⁴³ Maenchen-Helfen: *The Legend*, 245.

⁴⁴ Jordanes: *Getica*, 121. fejr. 89. Lásd még uo: 25. fejr. (*Gothiscandza*), 27–28. fejr. (*Oium* termékeny mezői), 69. fejr. (*belagines* azaz *leges conscriptae*); Wolfram: *History of the Goths*, 22, 42, 242. (*gardingus*).

⁴⁵ Wolfram: *History of the Goths*, 29–35., 324., 393. 1. jegyz.; Uő: *Intitulatio I*. In: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 21. Wien, 1967. 99–104.; Uő.: *The Shaping of the Early Medieval Kingdom*, 17.; Uő.: *Das Reich und die Germanen*, 290.; Lásd még fentebb a 28. sz. jegyzetet, továbbá Dumville: *Kingship*, 73–77, 93. A tizenhét generációs séma, amint azt Máté 1: 1–3 tanúsítja (Jézus genealógiája), ugyancsak közkeletű volt: lásd Krag: *Ynglingatal og Ynglingesaga*, 263. Vő: Ennodius: *Panegyricus dictus Theoderico*, 16. fejr. In:

A langobardok, amikor itáliai királyságuk kezdett megszilárdulni, a gótok példáját követve kiadták első törvénygyűjteményüket. A 643-as *Edictus Rothari* három, az etnikai *memoriából* származó kijelentéssel kezdődik: először is magával a langobard mondával, másodsorban azzal, hogy Rothari királynak a tizenkét generációval korábbi ősei Skandináviából érkeztek, harmadszor pedig azzal a vélekedéssel, hogy ő a langobardok tizenhetedik uralkodója. Ezúttal is fölösleges kérdezni: Rothari ősei *valóban* Skandináviából érkeztek-e vagy sem, *valóban* tizenhét királlyal számolhatunk-e a kezdetektől Rothariig.⁴⁶ Ellenkezőleg, más forrásokból tudjuk, hogy legalább eggyel több langobard király élt, akit Rothari szándékának megfelelően kihagytak, hogy alkalmazkodjanak a politikailag fontos gót-római példához.⁴⁷

Miért gondolták, hogy elsősorban Skandináviában alakultak ki ezek a hagyományok? Hogyan hozható összhangba a törzsi tradíció, a *memoria* a történelmi körülményekkel? Vegyük ismét szemügyre az uppsalai Ynglingeket (Skjoldungokat), akik származásukat a *vánokra*, elsősorban Yngvi-Frey istenre vezették vissza, s akiknek a családfája végül majdhogynem harminc vagy még több generációt foglal magában.⁴⁸ Nincs még egy olyan királyi nemzetség, a kontinensről nem is beszélve, amely ilyen hosszú leszármazással büszkélkedne, amint azt még a külső szemlélő keresztény Brémai Ádám is teljes mértékben elismerte.⁴⁹ A hosszú genealógiák az angolszász, de mindenekelőtt az ír klánoknál is általánosak voltak. Míg az angolszász királyi családok skandináv eredetű mennek vissza (a *Beowulf* kizárólag skandináviai témákkal foglalkozik, bármilyen narratív elemek és motívumok származzanak is az adott angol háttérből), a sokrétű ír hagyomány belső keletkezésű. Mindaz, amit már elmondtunk a genealógiákról, a nemesi és a királyi nemzetségek tulajdonneveire is áll. Míg a brit szigetek anyagában bőven találhatóak ilyenek, a kontinensen csupán az Amalok, a Balthok, a Hasdingok és a Merovingok uralkodói klánjai, továbbá a langobard-bajor eredetű nemesi és királyi családok büszkélkedhettek olyan genealógiákkal, amelyekben saját neveik szerepeltek.⁵⁰

Nyilvánvalóan a szigetek kultúrájának konzervatívizmusa volt az, amely nemcsak nagyra becsülte a régi leszármazást, hanem életben tartva a messzi múlt *memoriaeit* gondoskodott előállításuk feltételeiről is. Nézzük, miről tanúskodik például Írország és Dél-Skandinávia névanyaga. Írországban a viking kor előtti réteg túlnyomórészt kelta, leszámítva pár régebbi, szórványos nyelvű, továbbá angolszász bizonyosságot. Valószínű, hogy Dél-Skandináviában nincsenek olyan víznevek, amelyek ne germánok lennének, nem be-

MGH, Auctores Antiquissimi, vol. 7. Ed. F. Vogel. Hannover, 1885. (Repr. 1981) 205. Theoderich leszármazása *ab ipsa mundi infantia* kezdődik.

⁴⁶ Wolfram: *Intitulatio I*, 90–104.; Uő: *Kingdom*, 17.; Dumville: *Kingship*, 75, 94.; Wormald: *Lex scripta and verbum regis*, 121.; F. Beyerle: *Die Gesetze der Longobarden*. Weimar, 1979. 4–5.

⁴⁷ H. Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas*. Wien–Berlin, 1987, 323.

⁴⁸ Snorri Sturluson, *Heimskringla*. 2–55. fejr. 8–43.; Krag: *Ynglingatal og Ynglingesaga*, 174–178. Lásd például Davidson: *Myths and Symbols*, 66–67, 120.

⁴⁹ Adam Bremensis: *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, In: MGH, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, vol. 2. Ed. B. Schmeidler. Hannover, 1917. (Repr. 1993.) IV. 22. fejr. 252.: „*reges habent ex genere antiquo, quorum tamen vis pendet in populi sententia*”. Megjegyezzük, hogy egy ehhez a passzushoz írt jegyzet világosan beszél arról, hogy az Ynglingeknek isteni kötelezettségeik és teendőik vannak. Ádámra mint a skandináv historiográfia legfontosabb forrására lásd: B. Sawyer–P. Sawyer: *Adam and the Eve of Scandinavian History*. In: P. Magdalino (Ed. by): *The Perception of the Past in Twelfth-Century Europe*. London, 1992. 37–51.

⁵⁰ G. Scheilberreiter: *Zur Typologie und Kritik genealogischer Quellen*. Archivum, vol. 47. (1992) 1–26.; L. Génicot: *Les Généalogies*. Typologie des sources du moyen âge occidental, fasc. 15. Turnhout, 1975. 14–24., 35–44.; K. Sisam: *Anglo-Saxon Royal Genealogies*. In: *Proceedings of the British Academy*. London, 1953. 287–348.; Dumville: *Kingship*, 72–85, 102–104. A királyi genealógiák kizárólagosságáról: Dumville: *Kingship*, 94.; Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas*, 323, 326.

szélve a helynevekről, noha pár germán kor előtti emléket germán szavak mind a mai napig közvetítettek. Itt van például Karleby kicsiny faluja Freya régi temploma mellett, amelyből létrejött Skara, az első svéd püspöki székhely Västergötlandban. A falu tizenhárom házból áll, mindegyik hátsó udvarában sírdombbal vagy kőből emelt sírhalommal. Ezek a kőkorszakbeli *tumuli* abból az időből származnak, amikor Mükénében az Oroszlános Kapu épült. Mégis fennmaradtak, nem a pusztaságban állva, hanem emberi település részeként.⁵¹ Ez a folyamatosság feltételezhetően az elszigeteltségnek köszönhető. A viszonylag stabil társadalmak képesek arra, hogy ősi hagyományokat megőrizzenek.⁵² Ezzel szemben a száli frankok relatíve fiatal etnikai alakulatában Chlodvig előtt három generációval már egy félistennel találkozunk.⁵³

Mivel a magas presztízs az ősök hosszú listáján alapult,⁵⁴ a régi hagyományok mindig vonzerővel bírtak, és politikai szempontból fontossá váltak. Amikor Nagy Constantinus már nem volt meglegedve apjának alacsony származásával, Flaviusszá, egy nagy tiszteletben álló 1. századi császári dinasztia leszármazottjává tette őt.⁵⁵ Amikor legkésőbb 484-ben Nagy Theoderich megkapta a római polgárjogot, az ő Amal familiája is Flavius lett.⁵⁶ Mondanunk sem kell, hogy sem Constantinus, sem Theoderich nem volt Vespasianus, Titus vagy Domitianus biológiai leszármazottja.⁵⁷ Ugyanez áll Ádám, Géat vagy Woden esetére az angolszász genealógiákban és mindazon gót-Amal vagy burgund-Nibelung hagyományra, amelyet mondjuk bajor, szász, sőt norvég vagy izlandi családok tartottak életben, és voltak rá büszkék.⁵⁸ „Az, hogy kit számítanak az ősök közé, nem nemzés és fogantatás kérdése”.⁵⁹ Ezek a széles körben elfogadott és elterjedt hagyományok sikeresen járultak hozzá a nagyobb politikai egységek kialakulásához éppen úgy, mint egy bizonyos értelemben vett egységtudat megjelenéséhez szerte Európában.⁶⁰

A genealógia soha nem volt pusztán irodalom, hanem az arisztokrata és királyi nevelés és létezés kulcsfontosságú elemét képezte, s az isteni eredet emlékének alapult.⁶¹ Az ilyenfajta

⁵¹ M. Stenberger: *Det forntida Sverige*. Lund, 1979³. 82–84.; Adam Bremensis: *Gesta*, IV, 9. fej. 236–237; Davidson (*Myths and Symbols*, 217.) összehasonlítja Izlandot Írországgal, mégpedig a „hagyomány iránti felfokozott érzékenységük” miatt. Hálás vagyok Dr. Joyce Hillnek Leedsből az általa nyújtott nyelvészeti segítségért. Lásd még: J. K. Sorensen: *Place-Names and Settlement History*. In: P. Sawyer (Ed. by): *Names, Words and Graves: Early Medieval Settlement*. Leeds, 1979. 1–3; „Ha voltak más népek Skandináviában, nyelvüknek semmi nyoma nem maradt, beleértve a helyneveket vagy más nyelvészeti anyagot.” Még ha ez a megállapítás túlságosan is radikális, a dél-skandináviai névanyag a legjobb esetben is gyér és állandóan vitatott.

⁵² Fredegar: *Chronicae*, III. 9. fej. 95. A stabil társadalmakról: Wolfram: *The Shaping of the Early Medieval Kingdom*, 39.

⁵³ E. Zöllner: *Geschichte der Franken bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*. München, 1970. Különösen 7–14.

⁵⁴ Cassiodorus: *Variarum*, XI. 1, 10. fej. 329.: „*tot reges quot parentes*”.

⁵⁵ Wolfram: *Intitulatio I*, 57.; Uő: *The Shaping of the Early Medieval Kingdom*, 2.

⁵⁶ Wolfram: *History of the Goths*, 277.

⁵⁷ Mindazonáltal számos házasság jött létre a római és a barbár elit tagjai között az ókor és a korai középkor közötti átmeneti időszakban: S. Krautschick: *Die Familie der Könige in Spätantike und Frühmittelalter*. In: E. K. Chrysoz – A. Schwarz (Hrsg. v.): *Das Reich und die Barbaren*. Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 29. Wien, 1989. 109–142.

⁵⁸ Sisam: *Anglo-Saxon Royal Genealogies*, 299–322.; R. Wenskus: *Sächsischer Stammesadel und fränkischer Reichsadel*. In: *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse*, III, 93. Göttingen, 1976., különösen: 178–247., 335–403., 477–480.

⁵⁹ Groenbech: *The Culture of the Teutons*, vol. I. 368.

⁶⁰ Wenskus: *Sächsischer Stammesadel*, 479.

⁶¹ Génicot: *Les Généalogies*; Groenbech: *The Culture of the Teutons*, vol. I. 366–368. Az Ottarok történetére lásd Wenskus: *Sächsischer Stammesadel*, 479–480.; Davidson: *Myths and Symbols*, 50; Együgyű Ottar Freyja szeretője volt, akinek az istennő (jutalomképp?) megtanította isteni és hősi őseinek nevét. Lásd Felix: *Vita Sancti Guthlaci*. Ed. by Bertram Colgrave. Cambridge, 1956.

tradíciók nem korlátozódnak egy adott etnikai csoportra vagy egy bizonyos régióra, hanem egyik csoport a másiknak adja át őket vándorlás, házasodás, örökbefogadás vagy az *Ansippung* útján. Reinhard Wenskus az *Ansippungot* olyan tényként értelmezi, amikor egy magas presztízzsel rendelkező család hagyományát egy másik veszi át, akár anélkül, hogy az átadó és a befogadó között bármiféle kapcsolat állna fenn.⁶² Tehát Skandinávia természetesen nem exportálta, helyesebben nem tudta exportálni népek és fegyveresek tömegét, ám exportált (és a későbbiekben importált is) olyan szakrális tradíciókat, amelyek meglehetősen kicsiny csoportokkal, mint amilyen az Amaloké lehetett,⁶³ de még gyakrabban bármiféle direkt közvetítő nélkül is nagy távolságokat jártak be.

Az *origo gentis* műfajáról tett néhány általános megjegyzés vihet közelebb a lényeghez. A kora középkori törzsi mondák csak azoknál a germán népeknél figyelhetők meg, amelyek skandinávok voltak, vagy eredetüket Skandináviára vezették vissza, és először már az időszámításunk szerinti első két évszázadban mint „igazi és régi neveket”, *vera et antiqua nomina* említik őket.⁶⁴ Akkoriban még kis népek voltak ezek, olyasféle összetett elnevezésekkel, mint Gúthiuda vagy Saexthéod, királyaik fontos szerepet játszottak a hősmondákban, valamint a hősköltészetben, és sorsuk a tragikus végzet volt. A gautok uralkodójának, Beowulfnak a halálával egyben a királyság is megszűnt; Ermanarich és a burgund Nibelungok halála a királyságaik végét is jelentette.

Az eredettörténetek „igaz és ősi nevekről” beszélnek. A gótok és a gautok, a vinnilek és a vandálok, az angolok és a szászok, a langobardok, a sveák és az Ynglingeek ilyen nevek. Viselőiket újjászületett isteni ősöként jelölik. Ezzel szemben az alemann, a frank és a bajor elnevezések a törzsek kialakulásának egy jóval újabb keletű típusára mutatnak. Jelentésüket tekintve könnyen érthetőek, még ha etimológiájuk vitatott is. Nem isteni eredetűek, hanem történeti folyamatot tükröznek: az összes ember (alemannok), a szabad vagy bátor emberek (frankok), a Bohemiából való emberek (bajorok) társulását. Az alemannoknak és a bajoroknak nem voltak hősmonda vagy hősköltemény révén elfogadott elismert királyaik. Idegen hős királyokról, például a tragikus sorsú langobard Alboinról énekeltek. Chlodvig a Meroving genealógiában csupán a negyedik helyet foglalta el, ami igencsak szerény a langobardokhoz, az angolszászokhoz, a gótokhoz vagy a skandinávokhoz képest.⁶⁵

Valamennyi törzsi mondának van egy bizonyos közösségi üzenete is. Mindenekelőtt, noha nincs világos jele annak, hogy a fogalom az Ószövetségből származna, a választott nép gondolatát hordozzák. Ez a választott nép kicsiny csoport volt, mint a gótok, a szászok és a langobardok. Mivel szülőföldjük már nem tudta eltartani őket, e választott népek isteni

(Repr. 1985.) 16. fejr.: „*tunc valida pristinorum heroum facta reminiscens*” [ti. Guthlacus]. Ez a *vita* 730 körül keletkezett. Lásd Sisam: *Anglo-Saxon Royal Genealogies*, 307–380, 309., a 4. jegyzettel, 313–315. (Géat.)

⁶² R. Wenskus: *Zum Problem der Ansippung*. In: *Ausgewählte Aufsätze zum frühen und preussischen Mittelalter*. Sigmaringen 1986. 85–95.; Uő.: *Sächsischer Stammesadel*, különösen: 477–529.; Groenbech: *The Culture of the Teutons*, vol. I. 364–382.

⁶³ Wolfram: *History of the Goths*, 37–38., 114–115. Lásd még a 30. jegyzetet.

⁶⁴ Tacitus: *Germania*, 5. fejr.

⁶⁵ Paulus Diaconus: *Historia Langobardorum*, I. 27. fejr.; Fredegar: *Chronicae*, III. 9. fejr.; Krag: *Ynglingatal og Ynglingesaga*, 173–252, 262–264.; Dumville: *Kingship*, 86.; Wolfram: *History of the Goths*, 324.; Uő.: *Das Reich und die Germanen*, 63.; Uő.: *Einleitung oder Überlegungen zur Origo gentis*. In: *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*. Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, 201. Wien 1990., főként 28–30. Lásd még: Goffart: *The Narrators*, 371. Mindazonáltal a négygenerációs leszármazás Skandináviában is használatban volt, s így különösnek sem tartható: teljesen hihető, hogy valaki emlékszik valakinek a dédapjára. Lásd Sisam: *Anglo-Saxon Royal Genealogies*, 322. De még ez esetben sem beszélhetünk „igazi kronológiai tudatosságról”: lásd Krag: *Ynglingatal og Ynglingesaga*, 262.

útmutatástól vezetve elvándoroltak. Első próbájaként annak, hogy méltók erre, véghez kellett vinniük az alapító tettet, ami például a tengeren, a Balti- vagy az Északi-tengeren való átkelés volt. A *Geticában* a gótok a Balti-tengeren jutottak át, a szászok pedig az Északi-tenger túlsó partját érték el, mind a két esetben csupán három hajócska segítségével.⁶⁶ E helyett sor kerülhetett egy nagy folyón, mint a Rajna, az Elba vagy a Duna végrehajtott átkelésre vagy egy hatalmas ellenféllel megívott győzelmes csatára, de gyakran mindhármat teljesítették. Ekkor, egy látszólag reménytelen helyzetben az isteni segítség a hazátlan törzsön belül a kiválasztott csoportnak útmutatást nyújt. Ennek nyomán a keleti gótok elismerték, hogy Amal vezetőik ászok, a vinniek pedig a hosszúszakállú Wodenhez kötötték sorsukat, és langobardokká lettek. A frankok csak római közegben szereztek tapasztalatot a Merovingok karizmájáról és Galliában új etnikai identitást alakítottak ki. A szászok egy része Britannia felé vette az irányt. A hátramaradottak hasonlóan nagy területet vettek birtokba az Elbától délre. Azok, akik győztek, nyilvánvalóan jobb és hatásosabb intézményekkel, jobb harci eszközökkel és hadszervezettel rendelkeztek. A mítosz nyelvén ez azt jelenti, hogy jobb isteneik voltak, akik megnemesítették őket, azaz segítettek kis létszámukat ellensúlyozni. Pontosán ezt jelenti a látszólag paradox mondat: *Langobardos paucitas nobilitat* (Tacitus, *Germania*, 40. fej.).

Az alapító tett jelentette kihívásra adott sikeres válasszal vallási és kultikus változás történt. A kereszténység átvételekor is ez a mechanizmus működött. Az alemannok felett aratott döntő győzelem után Chlodvig és legszűkebb kísérete Nagy Constantinus példáját követve megkeresztelkedett. Amennyiben az alapító tett olyan diadal volt, amelyet ráadásul hatalmasabb ellenséggel szemben vívtak ki, ez a harmadik fél maradt a „modell-ellenség”, akár összhangban a történeti valósággal, akár ellentmondva annak. A gótok és a langobardok szemében a vandálok, a szászok esetében a türingek, a frankokkal szemben a gótok játszották ezt a szerepet. A monda ily módon emlékezik arra a tényre, hogy a minden valószínűség ellenére győztes nép egykor egy szélesebb törzsszövetség alá tartozott, mi több, függésben élt attól, s erővel szabadult meg tőle, ami a szövetség hanyatlásához és bukásához vezetett, vagy siettette azt.

E megjegyzések kínálnak néhány meggondolást számunkra. Elsősorban azt, hogy a hősmonda és a hősköltészet nem ugyanaz. Másodszor azt, hogy az etnikai hagyományok a kora középkori szövegekben nem tanulmányozhatók pusztán olyan irodalomként, amely csak annak a kornak a tartozéka, amelyben lejegyezték. Nagy szükség van a szövegmagyarázat módszereire, technikáira és a benne való jártasságra. Northrop Frye-t joggal szokták nagyra értékelni, ám a *The Great Code* című ragyogó könyvében hiába keressük Máté evangéliuma első fejezetének első sorait, amelyek elmondják Krisztus háromszor tizenégy generációból álló családfáját. Így a *The Great Code* névmutatója sem tartalmazza a „genealógia” címszót. A Biblia mint *origo gentis* esetében alkalmazott eme egyoldalú megközelítést követte Walter Goffart, amelynek eredményeként a *Narrators of Barbarian History* című, egyébként intelligens, szellemes, sőt szórakoztató könyve⁶⁷ a lényegét téveszti szem elől, mert elköveti azt a módszertani hibát, hogy minden szöveghez polemikusan viszonyul, mintha tisztán irodalom lenne, azaz szerzőjének *ex nihilo* teremtménye. Ebből következik, hogy Goffart egészében véve idegenkedve tekint a kontinuitásra, és figyelmen kívül hagy minden archaikus összefüggést, vagyis azokat a hagyomány által készen szolgáltatott elemeket, melyeket a régi szerzők szövegeik konstruálásakor (újra)felhasználtak. Ami Goffart

⁶⁶ Wolfram: *Das Reich und die Germanen*, 55–59, 28, 64. jegyz.

⁶⁷ N. Frye: *The Great Code. The Bible and Literature*. London, 1982. Máté 1:1–5 példaszzerűségére lásd fönt a 46. jegyzetet. Goffart sokat köszönhet Hayden White kitűnő könyvének is: *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore–London, 1987.

azon érvét illeti, mely szerint az ő „narrátorai” politikailag beágyazott és programszerű irodalom szerzői, ez nincs másként bármely más szöveg esetében sem, amit valaha is leírtak.⁶⁸ Ha el is fogadjuk Goffart megállapítását, hogy Jordanes ironikus irodalmi darabnak és egyfajta „love story”-nak szánta a *Geticát*, ez semmit nem mond azokról az elemekről – és még kevésbé szól ellenük –, amelyekből Jordanes végül is fölépítette történeteit. Következésképp az a kijelentés, hogy valami nem más, mint irodalom, önmagában nem jelent értékítéletet vagy mindent eldöntő határozatot, és nem teszi munkanélkülivé az exegézist művelő történészt. A Nagy Theoderich, Rothari, a skandináviai királyok vagy, mondjuk, a skóciai III. Sándor (1249) számára készített genealógiák istenekkel vagy félistenekkel kezdődnek. Természetesen ezek a genealógiák irodalmi alkotások, azonban üzenetüknek megvolt a maguk célja, ami nem más, mint etnikai hagyományok segítségével legitimálni a királyságot, s nem számított, hogy ezek milyen mélyen gyökereztek a „hiteles”, szájról szájra szálló *memoriában*. Más szavakkal, az alapító isteneknek és örökösöknek még a legmélyrehatóbb travesztiája is feltételezi a létezésükbe vetett hitet, noha ezt a hitet átalakítja és eltorzítja az istenek keletkezését a hősök megistenülésének tulajdonító szemlélet. A leszármazások istenei eredetileg szakrális valóságot testesítettek meg, s ez akkor is igaz, ha a középkorban már szentnek vagy démonnak, isteninek vagy emberinek, hatalmasságnak vagy *aniles fabulaenak* (öregasszonyok meséjének) állították be őket.⁶⁹

Ezt a megállapítást alátámasztja az a tény, hogy a királyi és nemesi családok szakralitása többnyire könnyedén túlélte a kultusz megváltozását. Brémai Ádám, aki 1080 körül halt meg, két térítő püspökről beszél, akik mindketten a pogány szakrális Odinkar nevet viselték. Ádám szerint egymásnak nagybátyja és unokaöccse voltak, és a dán királyi családba tartoztak. Ádám azt mondja az idősebb Odinkarról, hogy származása miatt szerfölött alkalmas volt arra, hogy a dán pogányokat a kereszténységre – *noster religio* – áttérítse. Később az ifjabb Odinkar mint bölcs ember és filozófus nagy megbecsülésre tett szert. Ebben a minőségében méltán kapta a Deocarus, azaz az „Istennek kedves” nevet, ami a „Godwine” megfelelője.⁷⁰ Szükségtelen mondani, hogy a *'-kar'*-nak etimológiailag semmi köze nincs a latin *carushoz*. Ám pontosan ebben a fiktív „népi” etimológiában található – merőben szokatlan módon egy középkori keresztény szövegben – Odin istenségének a megerősítése.⁷¹ A dán Odinkarok *origo et religiója* áthidalta azt a gyökeres kultikus váltást, amelyet a skandináv pogányságból a kereszténységbe való átmenet jelentett, s a bizonyosság épp azért erősebb, mert nem egyezik a mi tudományos etimológiai szabványainkkal.⁷²

Chlodvignak röviddel a megkeresztelése után Vienne-i Avitus azt mondta, hogy a király még akkor is boldog és elégedett lehet ősei nemességével, ha azok isteni eredetéről le kell mondania. Tehát a hosszú hajú Meroving uralkodók egy egyháziassá tett törzsi karizma megtestesítőivé váltak, amelyet még annak nyilvánvaló hatástalansága sem tudott azonnal

⁶⁸ Lásd például Notker Balbulus: *Gesta Caroli Magni imperatoris*. In: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, n. s., vol. 12. Ed. H. F. Haefele. München, 1959. (Repr. 1980.) Lásd még: W. Wattenbach – W. Levison – H. Löwe: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, vol. 6. 750–754.

⁶⁹ Lásd mindenekelőtt G. W. Weber: *Euhemerismus*. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, vol. 8. Berlin – New York, 1991². 1–16. Lásd Jordanes: *Getica*, 38. fejelet; Paulus Diaconus: *Historia Langobardorum*, I. 8. fejelet, 52–53. A radikális travesztiára: Davidson: *Myths and Symbols*, 116–117. (Gunnar Helming története.) A *fabula* jelentésére lásd a 75. jegyzetet.

⁷⁰ Adam Bremensis: *Gesta*, II. 26. fejelet, 36. 85., 96–98.

⁷¹ Woden például Paulus Diaconusnál emberi lény: *Historia langobardorum*, I. 7. fejelet, 52. Lásd még a 70. jegyzetet.

⁷² Lásd: Krahwinkler: *Friaul*, 129–134.; Wenskus: *Sächsischer Stammesadel*, 63–64. A Gotschalk-Gautschalk névre lásd még: Felix: *Vita s. Guthlaci*, 1., 2., 10., 16., 18. fejelet. J. K. Sorensen (*Namen och Bygd* 62 (1974) 108–116.) kétségbe vonja az Odinkar elnevezésre Otto Höfler által alkalmazott etimológiát. A szöveg azonban nem érinti az Odinkar Deocarus-szá változását illető feltételezést.

megszüntetni. A Merovingok a megszentelt nemességükre hagyatkozhattak, amit Krisztus és az ő Egyháza ruházott rájuk.⁷³ Ez a hit olyan valóságot teremtett, amely szerte a középkori Európában és azon túl számos királynak és királyi családnak kedvezett. A szakralitás „bankszámláján” nehezen lehetett túlköltekezni, mivel mindig rendelkezésre állt az a „készpénztartalék”, amit az Egyház garantált (*Gottesgnadentum*). A pusztán *ad hoc* kitalálások, azaz a hagyományos elemek és anyag nélküli irodalom nem jelentettek volna nagy segítséget annak a hallgatóságnak a megérintésében és motiválásában, amely politikailag és társadalmilag is számottevő volt. Még a legkezdetlegesebb propagandának is összhangban kellett lennie a bensőségesen összekapcsolódó eszmékkel és indítékokkal, ha hatásos akart lenni. Ezen kívül még a legfelvilágosultabb és keresztény történetírók sem léphettek ki a hagyományból, még ha akartak volna is. Paulus Diaconus például azt a döntő jelenetet, amikor népe felvette a langobard nevet, *ridicula fabulának*, nevetségesnek és légből kapottnak nevezte, mégis leírta. Egy másik helyen Paulus arra az esetre, ha szavaiban valaki kételkedne, egy alternatív információforrásra hivatkozik a langobardok korai történetével kapcsolatban, s ajánlja, hogy bárki, aki nem hisz neki, elolvashatja az *Edictus Rothari* előszavát, ami, Paulus állítása szerint a langobardok törvényeinek szinte valamennyi létező példányában megtalálható.⁷⁴ Az etnikai tradíciók mindaddig a játék részét alkották, amíg megvolt olyan hallgatóság, melynek számára a személyes történetet és az azonosság érzését biztosították. Más szavakkal: a szövegek elemzésekor különféle módszereket alkalmazhatunk, attól függően, hogy milyen kérdéseket teszünk fel. Ha történeti kérdések érdekelnek bennünket, tehát ha egyúttal meg kívánjuk érteni egy adott szöveg befolyását és hatását, nem érhetjük be csupán az irodalmi kritícizmussal.

Fordította: **Galamb György**

⁷³ Avitus Viennensis: *Epistulae ad diversos*. In: MGH, Auctores Antiquissimi, vol. 6. 2. Ed. R. Peiper. Berlin, 1883. (Repr. 1985) n. 46. 75. Lásd H. Wolfram.: *The Shaping of the Early Medieval Principality as a Type of non-Royal Rulership*. Viator, vol. 2. (1971) 37. Lásd még: Bonifatius: *Epistolae*, no. In: MGH, *Epistolae Selectae*, vol. 1. Ed: M. Tangl. München, 1916. no. 23. 39.: Winchester püspöke, Dániel figyelmezteti Bonifácot (kb. 725-ben), hogy miként bánjon a pogányok *quamvis falsorum deorum genealogiájával*.

⁷⁴ Lásd Paulus Diaconus: *Historia langobardorum*. I. 8. 21. fej. 52, 59–60. A *historia*, az *argumentum* és a *fabula* késő ókori és kora középkori megkülönböztetésére lásd Sevillai Isidorus: *Etymologiae*. I. 45. fej.

WOLFRAM, HERWIG

Origo et religio.
Ethnic Traditions and Literature in Early Medieval Texts

Focusing on the example of two early medieval barbarian peoples, the Goths and the Langobards, the author examines how reliable origin myths and genealogy of ruling families are as historical sources. Arguing primarily with Walter Goffart, he claims that these two genres are naturally literary products, but they do have political functions and a role in constructing identity, and they also cast light on the cults and the mythical corpus of early German peoples. They reflect those critical changes that are connected to the primordial deed or the stages of migration (the exodus of the Winils), or those that came with the emergence of a new dynasty (the Goth Amals); they show the strong legitimating force of long descent. Genealogies that trace origins back to the distant past, to half gods or gods, were common primarily among the Langobards and the Goths, as well as among the peoples of the British Isles. It is important that these passed on authentic names to us. At the same time, it is clear that as strict historical sources their value is modest, they condense a diverging oral tradition that originates from the distant past. Studying the theme of the exodus from Scandinavia, the author concludes that Scandinavia exported not so much crowds of peoples and warriors, but rather such sacred traditions which spread with smaller groups (the Amals) or travelled long distances without any mediator.